

НООГЕНЕТИЧНИЙ НЕВРОЗ, НООДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ І САМОРЕФЛЕКСІЯ ОСОБИСТОСТІ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНОМУ АНАЛІЗІ ТА ЛОГОТЕРАПІЇ

В статті досліджується концепція ноогенетичного неврозу і ноодинаміки в екзистенційному аналізі Віктора Франкла. Метою статті є структурний розбір означених концепцій з врахуванням методологічних і терапевтичних завдань логотерапії і екзистенційного аналізу. Розглянуто автентичні особливості методу логотерапії і екзистенційного аналізу на тлі першої і другої віденської школи психоаналізу, досліджено принципи розмежування в інтерпретації поняття драйву. Здійснено аналіз екзистенційної теорії мотивації в контексті екзистенційної фрустрації і волі до сенсу. Розглянуто чотири фундаментальні питання мотивації в їхньому відношенні до екзистенційної фрустрації, ноогенетичного неврозу і здорових процесів сенсоутворення. Досліджено комплексну природу ноогенетичного неврозу на психічному, соматичному і ноетичному рівнях на тлі ймовірних сценаріїв перебігу стану екзистенційного вакууму. Проаналізовано мету і характер концепції ноетичного виміру в структурній моделі психіки в екзистенційному аналізі. Розглянуто уявлення про категоричні цінності в екзистенційному аналізі і їхнє структурне місце в формуванні мотивації і сенсоутворенні. Досліджено характер взаємодії категоричних цінностей із фундаментальними мотиваціями. Також проведено концептуальну реконструкцію онтологічного статусу буття-у-світі в контексті самотрансценденції. Здійснено аналіз категоричних цінностей, фундаментальних мотивацій і ноетичного виміру як такого в контексті моделювання психічного, горизонтів значущості (Ч. Тейлор), тканини міжлюдських зв'язків (Г. Арендт) на предмет інтерсуб'єктивного компоненту. Проаналізовано особливості методологічного підходу екзистенційного аналізу в контексті релігійного екзистенціалізму і гуманістичної школи психології.

Ключові слова: ноодинаміка, ноогенетичний невроз, екзистенційна фрустрація, логотерапія, сенсоутворення.

Ідею ноогенетичного неврозу було запропоновано в межах логотерапевтичного підходу, який також можна зустріти в літературі в більш комплексному варіанті із назвою «логотерапія і екзистенційний аналіз». Метод логотерапії було започатковано австрійським психотерапевтом і неврологом Віктором Франклом у 1930-роках, а сам термін «логотерапія» Франкля починає використовувати з 1938 року. Відомий також як *третья віденська школа психоаналізу* підхід Франкла мав на меті заповнити ті лакуни у психоаналізі, які містили сучасні йому фрейдівський (власне, *перша школа*) і адлерівський підхід (*друга школа*) [Wong, 2002; Lange, 2015; Hillman, 2004].

У нашій статті ми плануємо провести історіографічний і структурний аналіз логотерапевтичної концепції ноогенетичного неврозу і ноодинамічних процесів: особливістю предмету нашого дослідження є те, що, на відміну від інших різновидів невротичних розладів, ноогенетичний невроз не входить до жодної класифікації психіатричних захворювань чи психічних розладів, проте посідає вагоме місце в парадигмі логотерапевтичного методу. У свою чергу, ключова риса ноогенетичного неврозу – а саме особливий характер спалювання процесів сенсоутворення (який, однак, не створює жодного дефіциту когнітивної функції), який відбивається на багатьох аспектах саморефлексії особистості – робить його дослідження актуальним для проблемного поля філософської антропології, філософської психології, а також дозволяє використати наявні набутки логотерапевтичної теорії для деталізації поняття рефлексії у широкій низці філософських дискурсів.

Тож *метою* нашого дослідження є реконструкція внутрішньої організації ноогенетичного неврозу і ноодинамічних процесів в контексті індивідуального сенсоутворення. Задля досягнення поставленої мети, необхідно виконати наступні *завдання*: (1) дослідити особливості дискурсу логотерапії і його ключові концептуальні настанови; (2) дослідити роль, що її відіграють ноодинамічні процеси в самій можливості індивідуального сенсоутворення, (3) дослідити місце, яке посідає ноогенетичний невроз серед інших невротичних станів і з'ясувати самотутні компоненти його симптоматики. Отже, *об'єктом* нашого дослідження виступає ноогенетичний невроз і ноодинамічні процеси в їхньому зв'язку із саморефлексією особистості, а *предметом* – їхній структурний розбір в контексті методології екзистенційного аналізу і логотерапії.

Підхід Франкла розглядають як *третю віденську школу психоаналізу* зокрема через досить новаторське бачення ключових і фундаментальних понять психоаналізу. Теоретик і практик логотерапії Пол Вонг з цього приводу вказує, що: «Франкл переймає фрейдівську концепцію несвідомого, але відводить більш фундаментальну роль волі до сенсу, аніж волі до задоволення» – і далі також щодо підходу психоаналізу другої хвилі: «Він [Франкл] відрізняється від Адлера тим, що фокусується на волі до сенсу, тоді як Адлер більше підкреслює соціальний інтерес та волю до влади» [Wong, 2002, р. 107].

Коли йдеться про *волю до сенсу*, варто сказати, що тут Франкл не лише пропонує концепцію альтернативного драйву, що скеровує мотивацію особистості: в термінах Еріха Фрома ми могли б сказати, що він виносить центр утворення прагнень і мотивації до модусу *бути* – на відміну від волі до задоволення і волі до влади, які скеровані модусом *володіння*. Фокусуючись саме на волі до сенсу, він переосмислює роль свідомості та її впливу на мотивацію, цінності й прийняття рішень – хоча натомість він лишає у підсвідомості місце для іншої впливової структури – *несвідомій духовності* [Wong, 2002, р. 108-109], за рахунок якої сенсоутворення не розглядається як процес виключно свідомої рефлексії. Воля до задоволення і воля до влади є націленими на пошук і набуття зовнішнього блага, об'єкта бажання – натомість крізь призму волі до сенсу об'єкт прагнення постає значущим у бутті особистості лише завдяки її ж власному сенсоутворенню.

Коли логотерапію і екзистенційний аналіз виокремлюють у *третю віденську школу психоаналізу*, тим самим передбачається, що вони утворюють новий самотутній підхід в межах психоаналітичного методу – хоча дослідники по-різному оцінюють ступінь відходження франклівського методу від сучасних йому підходів. Так, з одного боку, Маршалл Г. Левіс оцінює появу логотерапії як: «<...> виклик редуccionізму, психологізму і нігілізму» [Marshall H. Lewis, 2013, р. 31] – якими, своєю чергою, було просякнуто і фрейдівський, і адлерівський психоаналіз. Тенденція інтерпретувати буття людини, ґрунтуючись виключно на психологічній теорії, унеможлиблювала саму нагальність і актуальність постановки питання про значущість суб'єктивного відчуття присутності *сенсу* у житті людини – і, відповідно, класичний психоаналіз не фокусувався на розробці інструментів для роботи із симптомами тривоги, яка центрувалась навколо відчуття нестачі сенсу в житті пацієнта. Зі свого боку, прагнення Франкла внести проблему сенсоутворення в її екзистенційному вимірі до психоаналітичного дискурсу можна розглядати не як спробу зміни парадигми, а як внесення до неї змістовних доповнень: «Наміром Франкла було використовувати логотерапію у якості доповнення до психотерапії 1930-х років, а не представляти її як самостійну теорію. <...> Логотерапія – це «терапія сенсом» або «психотерапія, зосереджена на сенсі» («*логос*» грецькою мовою означає «сенс»), а пошук сенсу пробуджує свободу людини та її відповідальність» [Ленгле, 2015, с. 65].

Суб'єктивне відчуття наповненості життя сенсом отримує в підході Франкла новий статус на тлі фрейдівського і адлерівського підходів: нестача сенсу, «екзистенційний вакуум» [Marshall H. Lewis, 2013, р. 32-35] отримують новий онтологічний статус в екзистенційному аналізі – окрім соматичного та психологічного виміру буття людини логотерапія додає духовний вимір. Нагальність уведення до психоаналітичного дискурсу *духовного підсвідомого* Франкла вмотивовує тим, що: «<...> наше розуміння людської природи

буде неповним, допоки ми полишаємо без уваги духовний вимір нашого буття. <...> наш духовний стрижень є нашим фундаментальним Я, навколо якого організуються наші психологічні та фізичні властивості» [Marshall H. Lewis, 2013, p. 33].

Варто зазначити, що центрування екзистенційного аналізу навколо питання сенсу не є тотальним: коли ми говоримо про потенціал суб'єктивного відчуття нестачі сенсу утворювати комплексні невротичні симптоми, тим самим не стверджується, що це єдиний і найбільш ймовірний сценарій. Скоріше йдеться про те, що систематичне ігнорування зростаючого екзистенційного вакууму в перспективі буде утворювати симптомокомплекс і на психологічному, і на соматичному рівнях – але в цьому випадку психотерапевтична робота буде марною без роботи над тією екзистенційною фрустрацією, яка від початку слугувала поживним середовищем для утворення психологічних і соматичних симптомів.

В тому, що визначає ключові методологічні і діагностичні особливості екзистенційного аналізу, визначну роль відіграє екзистенційна теорія мотивації, в центрі якої опиняються так звані *фундаментальні людські мотивації*. Особливістю підходу Франкла є те, що, на відміну від класичного психоаналізу, в якому особистість сприймається такою, яка є керованою сторонніми по відношенню до її свідомості драйвами, в логотерапії людині відводиться більш проактивна роль: «З екзистенційної перспективи, реалізація людського буття характеризується прийняттям рішень, що вимагає свободи та відповідальності. Тоді як існування людини сприймається як унікально «власне», процес прийняття рішень більшою мірою залежить від контексту конкретного індивідуального світу» [Ленгле, 2015, с. 66] – що, своєю чергою, вказує на принципово внутрішній взаємозв'язок фундаментальних мотивацій із так званими категоричними цінностями, які ми більш детально розглянемо далі.

Фундаментальні мотивації з точки зору екзистенційного аналізу є тим способом, яким унікальність людського буття знаходить для себе реалізацію і втіленість в житті людини. З цієї точки зору метою логотерапії є знаходження шляхів для того відновлення того *внутрішнього примирення*, яке виявляється втраченим за фрустрації однієї (або кількох) з фундаментальних мотивацій. Фундаментальні мотивації слугують тим онтологічним підґрунтям, яке визначає внутрішню можливість особистості проактивно включатися у зовнішній світ, будувати стосунки з оточуючими людьми і бути залученим до соціальних практик, бути в згоді з собою і самим фактом свого існування. Тож логотерапія виділяє чотири екзистенційні питання, якими спонукається особистість – відповідно до чотирьох фундаментальних мотивацій.

(1) Першим є питання самої можливості екзистенції – чи можу я бути? Відповідь на це питання не передбачає декартівської відповіді, оскільки має на меті узгодження особистості з конкретними умовами її життя, її власну здатність приймати зовнішні виклики і впливати на зовнішні обставини: «Для цього нам необхідні три основні передумови: «захист» – базова фізична та емоційна безпека, – простір та підтримка з боку інших. Найбільшою мірою людина переживає це, коли відчуває себе прийнятою іншими. Це, у свою чергу, дає людині здатність сприймати ставлення до себе та інших. Відчуття себе прийнятим породжує відчуття безпеки свого існування. Без переживання безпеки, людина, по суті, бореться за власне існування» [Ленгле, 2015, с. 68].

(2) Другим є питання життя – чи воно мені подобається? Важливими для нас тут є те, що йдеться не лише про ставлення особистості у життя, в яке її було кинуто, – в цьому питанні людина також відповідає собі на питання «Чи це добре, що я в цьому житті є?». В невід'ємності цих двох частин підкреслюється цінність життя як власного та неповторного: «Відчуття та переживання цінності свого власного життя резонує з глибоким почуттям, що це добре, що Я існую (це добре, що я тут). Неможливість дійти згоди з цим виміром, перетворює життя на тягар; життя без внутрішньої згоди це, в екзистенційному сенсі, рівнозначно депресії» [Ленгле, 2015, с. 69].

- (3) Третє екзистенційне питання сфокусоване на *бутті-самим-собойо* – чи є втіленою в життя моя унікальність і неповторність? чи боюся я відкриватися іншим у тому, ким я є? І тут ідеться не лише про невизначене відчуття власної цінності (безумовне самоприйняття), а також і про те, наскільки це відчуття є інтегрованим в світогляд людини, наскільки особистість керується цією цінністю при прийнятті рішень.
- (4) Четверте екзистенційне питання є питанням невідконтрольної мінливості буття і постійних змін. Це питання торкається також і усвідомлення мінливості буття людини у світі: «Цей вимір буття пов'язаний з притаманним нам бажанням перетворювати свій життєвий внесок в наповнене змістом ціле, жити плідним життям. Людина осягає сенс, коли відчуває, що займається вартою справою або прямує до можливостей, що розгорнуться у майбутньому» [Ленгле А., 2015, с. 70]. У пошуках відповіді на це питання людина оцінює для себе перспективи, які вона хоче бачити в своєму житті, і маючи на увазі мінливість не лише світу, але і власного часу в ньому, рефлексує про те, які саме можливості вона бажає втілити в цей обмежений проміжок часу.

Також окреме місце посідає тут *онтологічний сенс*, який стосується філософських питань про буття як таке і його природу – власне того буття, в яке людина виявляється вкинутаю і стосовно якого їй доводиться приймати рішення на рівні усіх фундаментальних мотивацій. Фрустрація онтологічного сенсу може знаходити потрібну терапію в філософії і релігії.

З точки зору логотерапії, коли людина переживає фрустрацію екзистенційного сенсу, це ще не є симптомом, який потребує психотерапії: здоровою реакцією на фрустрацію сенсу є рефлексія і впровадження в життя важливих змін задля відновлення відчуття присутності сенсу в житті – про симптом ітиметься лише тоді, коли стан екзистенційної фрустрації утворює стійкий екзистенційний вакуум. В такому випадку екзистенційна фрустрація набуває патологічного перебігу, утворюючи *ноогенетичний невроз* [Hillman, 2004, р. 362]. Франкл визначає ноогенетичний невроз наступним чином: «У випадках, коли причини неврозу вкорінені в ноетичному вимірі – прикладом, у моральних конфліктах чи екзистенційній кризі – йтиметься про ноогенетичний невроз» [Frankl, 1998, р. 147].

Ноетичний вимір в цьому сенсі буде включати в себе широкий діапазон ціннісних і етичних внутрішніх конфліктів, неприйняття власного минулого чи якихось боків власної особистості через їхню неприйнятність з огляду на етичні настанови спільноти – або власні етичні погляди особистості. Клінічна картина ноогенетичного неврозу, окрім самого внутрішнього конфлікту, буде включати в себе також психологічні і соматичні прояви – через них невроз маніфестується в якості сталого симптомокомплексу – але важливо розуміти, що своєчасне встановлення джерела неврозу саме в ноетичному полі є нагальним для позитивного перебігу психотерапевтичного процесу і його результатів, оскільки наявні психологічні і соматичні симптоми лише супроводжують проблему, а не зумовлюють її. Відповідно головним завданням логотерапевта є віднайдення чинного джерела екзистенційної фрустрації – найнапруженіших точок внутрішнього конфлікту – із тим, щоб допомогти пацієнту знайти нове підґрунтя для осмислення власної буттєвої ситуації принаймні як придатної для існування. Тож ключовим тут лишається те, що відправною точкою і поживним середовищем для розвитку ноогенетичного неврозу виступає саме внутрішній конфлікт, предмет якого у той чи інший спосіб торкається однієї з фундаментальних мотивацій – своєю чергою, соматичні і психологічні симптоми, які його супроводжують, можуть отримувати різні форми [Hillman, 2004, р. 362-364].

Тож, коли особистість переживає стан екзистенційного вакууму (порожнечу, нудьгу, беззмістовність, безпорадність, відчай тощо), йдеться про первинні ноогенетичні процеси: «Почуття беззмістовності на тлі екзистенційної фрустрації може утворювати внутрішню порожнечу. Рух життя стає паралізованим, оскільки ноодинаміка, яка за здорового перебігу забезпечує напругу між статусом-кво і тим сенсом, який ще лише має бути втіленим у життя, – дала збій, і, разом із нею було обрушено саму мотиваційну

структуру» [Hillman, 2004, p. 362-364]. Напруга, що її утворює ноодинаміка передбачає тут позитивне тлумачення, оскільки, згідно з Франклом, саме з напруги (і, зокрема, з ноодинамічної) виникає мотивація: «Я вважаю небезпечною оманною для психічного здоров'я ту точку зору, що людина передовсім потребує гомеостазу. Що людині дійсно потрібно – так це достатня напруга, яка виникає внаслідок появи смислу, який він повинен реалізувати. Ця напруга внутрішньо притаманна людському буттю та, отже, необхідна для психічного здоров'я. Те, що я називаю ноодинамікою, є динамікою в полі напруги між полюсами, які представляють людина та смисл, який закликає до неї. Ноодинаміка організує та структуризує людські відносини та залишає людині свободу вибору: реалізувати смисл або відмовитися від смислу, що очікує на свою реалізацію» [Франкл, 2003].

Ноодинамічні процеси, мотивації, які вони утворюють, ціннісні орієнтири, які вони продукують, і саморефлексії, в яких особистість формує і формулює бачення свого шляху, опиняються під загрозою, коли людина переживає внутрішню кризу на тлі значущого внутрішнього конфлікту, оскільки тривалий внутрішній конфлікт сам по собі є маніфестацією втрати внутрішньої згоди на рівні не лише фундаментальних мотивацій, а і спрямовуючих цінностей. Згідно А. Ленгле, уявлення про *внутрішню згоду* тісно перетинається із концепцією конгруентності К. Роджерса, але екзистенційний аналіз має свої особливості: «Екзистенційний аналіз більшу увагу приділяє активним рішенням та зобов'язанням, які проявляє індивідуальність, ніж супроводженню настроїв та фізіологічних відчуттів. Феноменологічний аналіз роботи з пацієнтами протягом багатьох років показав, що ця, внутрішньо дана (усно/або на рівні почуттів), згода – дуже комплексний здобуток, в якому індивідуальність об'єднує всі відповідні пласти власного буття в одне просте «так» (це те, що ми називаємо ствердженням)» [Ленгле А., 2015, с. 66-67] – тож в полі логотерапії внутрішня згода буде характеризувати не загальний «стан примирення» із собою, а скоріше те рефлексивні і ноодинамічні здобутки, які утворюватимуть нові цінності і мотивації – які, своєю чергою, скеровують життєвий шлях особистості в тих рішеннях, які вона приймає.

Питання цінностей посідає окреме місце в теорії логотерапії (не лише у тому сенсі, що саморефлексія і сенсоутворення особистості є невід'ємними від її здатності судження) через їхній онтологічний статус, оскільки згідно екзистенційного аналізу, людина радше виявляє цінності, аніж створює їх: «З усіх робіт Франкла складається стійке враження, що він наділяв цінності, подібно до кантівського категоричного імперативу, певною універсальною природою – і ці універсальні цінності є джерелом для кожного конкретного сенсу. Тож кожен досвід *проживання сенсу* включає в себе усвідомлення певних цінностей» [Wong, 2002, p. 109] – таким чином цінності постають одночасно простором і для *буття-собой*, і *буття-з-іншими* (які поділяють важливі для нас цінності).

Тож, з одного боку, людина у пошуках сенсу не створює цінності наново з нуля, а має справу із певним *горизонтом значущостей* [Гейлор, 2002, с. 15-35], який постає відкритим крізь той спосіб життя і світогляд, що його транслює спільнота, до якої є залученою особистість – але з іншого боку, також важливо відзначити, що універсальний характер категоричних цінностей не є фактором конформізму, не обмежує людину в її виборі сенсу, а скоріше слугують спрямовуючими рейками на шляху до поновлення внутрішньої згоди і подолання екзистенційної фрустрації (характер якої буде залежати від того, яка саме екзистенційна мотивація виявилася вразливою в актуальному внутрішньому конфлікті людини). Для категоричних цінностей в логотерапії «Франкл виділяє три шляхи, якими людина знаходить важливий сенс свого життя: через так звані категоричні цінності (або інколи їх також називають *тріадою значення*): це *творчі цінності*, *цінності досвіду* і *цінності життєвої позиції*» [Lewis, 2013, p. 35].

Творчі цінності (creative value) є простором самореалізації – втілення в життя творчого потенціалу особистості, інтелектуальних амбіцій і новаторських рішень. В цьому просторі розкривається і амбітний бік особистості (1), який торкається світогляду і

життєвих планів, але також є задіяною спонтанність і стан потоку (2). Відповідно, щодо (1) є задіяною *четверта фундаментальна мотивація*: тут людина досліджує питання того, який спадок вона хоче по собі залишити, які зміни вона хоче втілити в життя, і які творчі задуми є вартими, щоб присвятити їм себе. У свою чергу, у (2) знаходить простір для втілення *третьої фундаментальної мотивації* – буття самим собою в своїй унікальності.

Цінності досвіду (experiential value) стосуються того досвіду буття-у-світі, який ми хочемо прожити, який людина прагне втілити в своєму швидкоплинному житті, – і які у певному сенсі допомагають відчутти цінність життя (хоча щодо цього аспекту третій різновид категоричних цінностей скаже нам більше далі): «Цінності досвіду включають увесь досвід істини і краси, який зустрічається нам не лише зі світом, а і з людьми. Ми актуалізуємо в своєму житті цей різновид категоричних цінностей, коли занурюємося у красу природи, мистецтво, танці, музику, літературу і стосунки, наповнені любов'ю і прийняттям» [Lewis, 2013, р. 36] – отже, актуалізація цінностей досвіду є простором втілення *другої фундаментальної мотивації*.

Останній різновид категоричних цінностей – цінності *життєвої позиції* (attitudinal value). При виборі найбільш відповідного перекладу ми керувалися особливостями ролі, що її посідає цей різновид категоричних цінностей: «Франкл відводив цінностям *життєвої позиції* більш фундаментальну роль у порівнянні із творчими цінностями і цінностями досвіду. Цінності життєвої позиції актуалізуються через ту *позицію*, що її займає людина, яка стикається із перспективою неминучого випробовування. Кожного разу, коли людина обирає мужність натомість боягузтва, великодушність натомість помсти, справедливість натомість байдужості – цінності життєвої позиції постають втіленими в життя. Життя, наповнене справжнім сенсом, – це життя, в якому ця категорична цінність знаходить своє максимальне втілення» [Lewis, 2013, р. 36]. Оскільки в кожному такому рішенні людина доводить вартість того, у що вірить, на тлі загрозливих обставин, тут, з одного боку, знаходить актуалізацію *онтологічний сенс* – і саме завдяки ньому і через нього також втілюється *перша фундаментальна мотивація*.

Від початку про першу фундаментальну мотивацію ми казали, що її актуалізація залежить зокрема від сприятливості умов життєвої ситуації, а також від підтримки і прийняття близьких людей – тут, натомість, особистість опиняється у безпосередньому протистоянні зі сконцентрованою у випробовування несприятливістю. Особистість стверджує онтологічний сенс там, де для цієї цінності реальність ультимативно (у вигляді випробовування) не лишала місця, – і саме в цьому *стрижку віри* утворює у світі простір для неї (цінності), а тим самим – і місце для *себе* як для *того, хто її стверджує*.

Насправді, питання закинутості людини у непрогнозований і недружній світ охоплює проблемне поле не лише першої фундаментальної мотивації: на цьому рівні ця онтологічна протипоставленість людини світові полягає не лише в базовій небезпечності світу, а також і в тому, що людина ставить питання *можливості* і *справедливості* (у певному сенсі – доречності) власного буття – і не знаходить внутрішньої згоди і сталого підґрунтя в реальності, допоки цю прогалину не буде наповнено життєздатним сенсом, який дає ресурс протистояти цьому базовому стану зовнішньої реальності, важливим атрибутом якої є її невід'ємність від цих саморефлексій. Якщо, керуючись цією логікою, ми підемо далі, то побачимо, що подібним чином людина ставить питання щодо свого власного життя, особистості і своєї неминучої смерті, – ми побачимо, що до всіх цих фундаментальних питань у людини немає можливості їх уникнути. Тож та обставина, що ми потребуємо змістовного осмислення там, де стикаємося із онтологічними умовами людського життя, змінити які не є у нашій владі, – і навіть якщо ми у душі не екзистенційного аналізу, а екзистенційної думки як такої вкажемо тут на наявність свободи волі в тому, щоб закінчити своє життя, – то і в цьому випадку людина прийде цього рішення, і допоки цей план не завершиться її смертю, вона буде обмеженою означеними онтологічними умовами.

Напруженість, яка виникає між людиною і її невід'ємними онтологічними умовами у світі, є традиційною темою у філософії екзистенціалізму (вона ж лягає в основу

близького до екзистенційного аналізу підходу – власне, американської гуманістичної школи психотерапії [Ленгле, 2015, с. 66]), однак той спосіб, у який вона проблематизується в екзистенційному аналізі Франкла, наближує логотерапію скоріше до релігійного екзистенціалізму, ніж до секулярного.

Концептуалізація ноетичного виміру в якості невід’ємного атрибута буття людини в її конкретній індивідуальній екзистенції, із передбаченими в ньому універсальними категоричними цінностями, структурованими граничними можливостями людського буття – утворює ситуацію, в якій структура індивідуальної психіки буде із необхідністю містити інтерсуб’єктивний компонент і орієнтацію на самотрансценденцію: «Принципом логотерапії є самотрансценденція як сутність існування. Цей принцип значить, що існування є автентичним лише в тій мірі, в якій воно спрямовано на те, що виходить за його межі. Буття людини не може мати зміст само по собі. Ми казали, що людину ніколи не можна розглядати як засіб для досягнення мети. Чи витікає з цього, що він є ціллю у собі, що йому призначено реалізувати та актуалізувати самого себе? Я б сказав, що людина реалізує та актуалізує цінності. Він оволодіває собою настільки, наскільки втрачає, забуває себе, чи то буде заради чогось чи когось, заради якоїсь справи або заради друга, або ж "в ім'я Бога". Боротьба людини за своє "я", свою ідентичність приречена на невдачу, якщо вона не присвячена чому-небудь за межами його "я", чому-небудь, що знаходиться над ним» [Франкл, 2005].

В нашому дослідженні [Щербаківа, 2017, с. 70-72] ми вказували на істотний зв’язок, що існує між *моделюванням психічного* (theory of mind) і нашою здатністю до саморефлексії. Моделювання психічного є психічною компетентністю і процесом, до якого ми прибігаємо задля розуміння інших людей, цінностей, які транслують життєвий світ, до якого ми залучені – в дитинстві формування навички моделювання психічного проходить кілька етапів, поступово утворюючи складну структуру із зв’язку зовнішніх дій людини із її внутрішніми мотивами, інтонацій мовлення і значення слів, тощо – які складаються у здатність до комплексного моделювання мотивів, переживань і цінностей оточуючих людей. Саме моделювання психічного є джерелом нашого уявлення про соціальні норми і цінності – і воно ж слугує інструментом для саморефлексії як моделювання (і проєктування) власного психічного. Автентичність, якої ми прагнемо набутти в своєму власному бутті, той сенс, який ми прагнемо в ньому втілити інтегрується до нашого бачення самих себе з того *горизонту значущостей*, який ми отримаємо від нашого життєвого світу: «Автентичність, незважаючи на популярну точку зору щодо тотальної суб’єктивності її природи, є у першу чергу соціальною. На рівні особистого життя це проявляється у нашому уявленні про самих себе, що зазнає впливу значущих Інших – чийм очікуванням ми прагнемо відповідати, щоб й надалі лишатися для них важливими: ми хочемо бути тими людьми, якими, як нам здається, вони нас бачать. На рівні буття в культурному просторі йдеться про «горизонти значущості», що передують нашому вибору ідентичності, задають йому смислосмістовні орієнтири» [Щербаківа, 2017, с.72].

Коли йдеться про універсальні цінності і горизонти значущості в контексті їхнього надсуб’єктивного характеру в екзистенційному аналізі, варто також розуміти, що мова не йде про сталий та незмінний конструкт архетипів чи універсалій, оскільки цінності життєвої позиції, знаходячи своє втілення в житті людини, яка наважилась відстоювати свої цінності, не зникають з горизонтів життєвого світу, а інтегруються в нього. В соціальній філософії Ганни Арендт ті вчинки, що ми втілюємо заради цінностей, в які віримо, є істотною частиною власне *ситуації людини* – оскільки саме в мовленні і дії ми прямо транслуюємо свою унікальність із тими цінностями, які її сформували і які на неї впливають. Своєю чергою, сукупність цих вчинків і нашої пам’яті про них складається у так звану *тканину міжлюдських зв’язків* – власне, ту *історію*, яка зустрічає при народженні. Наше життя у світі починається з нуля для нас, однак ще до того, як ми будемо в змозі проактивно брати в ньому участь, сам факт нашого народження вже опиняється певним чином вписаним до *тканини міжлюдських зв’язків*. І коли ми наважуємо *діяти* – стверджувати і

втілювати в життя свої цінності, – ми поповнюємо *тканину* новою історією, а цінність, яку ми відстоюємо, отримує вічне життя в горизонтах значущості.

Ноогенетичний невроз і ноодинамічні процеси виступають інструментом інтерпретації світу і включення до нього: коли екзистенційна фрустрація унеможливає саму внутрішню здатність відчувати опору в собі, ми виявляємося дезорієнтованими у світі, і в самих собі. Наразі логотерапія і екзистенційний аналіз посідають своє почесне місце серед різноманіття психоаналітичних і психотерапевтичних підходів в усьому світі. Всупереч очікуванням самого Франкла, логотерапія не стала доповненням до психоаналізу, а розвилася в самобутній метод роботи із широким спектром психологічних проблем. Завдяки впровадженню і концептуальній розробці уявлення про ноетичний вимір екзистенційний аналіз розширив звичні межі сучасного йому психоаналітичного підходу, повернувши питанню насиченості життя сенсом важливе місце в психоаналітичному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Arendt H. *Human Condition*. University of Chicago Press, 2013. 370 p.
- Frankl V. *On the Theory and Therapy of Mental Disorders. An Introduction to Logotherapy and Existential Analysis* / Transl. by James M. DuBois. London & New York: Brunner-Routledge, 2004.
- Hillmann M. Viktor E. Frankl's Existential Analysis and Logotherapy. *Handbook of Motivational Counseling*. / Ed. by W. Miles Cox and Eric Klinger, 2004. P. 358-372.
- Kierkegaard S. Concluding Unscientific Postscript to Philosophical Fragments. *Kierkegaard's Writings*. Vol. 12/I: Ed. and trans. by Howard V. & Edna H. Hong (ebook ed.). Princeton: Princeton University Press. 2013.
- Lewis M. H. Viktor Frankl's Logotherapy. *Chicago Theological Seminary*. 2013. P. 31–52. URL: https://www.academia.edu/5153866/Viktor_Frankls_Logotherapy
- Tillich P. *Love, Power, and Justice: Ontological Analysis and Ethical Applications*. Oxford University Press. 1954.
- Wong P. T. P.. Logotherapy. *Encyclopedia of Psychotherapy*. V. 2. Trinity Western University, British Columbia, Canada, 2021. P. 107–113.
- Wong, P. T. P. Existential and humanistic theories. In J. C. Thomas, & D. L. Segal (Eds.), *Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology* (pp. 192-211). Hoboken, NJ.: John Wiley & Sons, Inc. 2005.
- Ланге А. Віденська школа екзистенційного аналізу. Пошук сенсу та ствердження життя. *Духовно-психологічні основи християнської психології. Колективна монографія*. / Під ред. Гридковець А. М. Львів: Скриня, 2015. С. 62–73.
- Тейлор Ч. *Джерела себе* / Пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2005. 696 с.
- Тейлор Ч. *Етика автентичності* / Пер. з англ. А. Васильченка. Київ: Дух і літера. 2002. 128 с.
- Франкл В. *Психіатрія і пошук сенсу* / Пер. з англ. Костенко Н. А. 2003. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis004.html>
- Франкл В. *Динаміка і цінності* / Пер. з англ. Костенко Н. А. 2005. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis002.html>
- Франкл В. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. Харків: Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. 160 с.
- Щербакова А. О. Імператив та Theory of Mind: етична картина світу в розумінні Іншого. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. № 56. С. 68-72. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2017-56-11>
- Щербакова А. О. Реабілітація етичного кризь призму значущості індивідуальної біографії (А. Макінтайр, Г. Арендт). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. № 61. С. 30-37. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2019-61-4>.

Щербакова Анастасія

аспірантка, філософський факультет
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
E-mail: shcherbacova1813@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-3045>

Стаття надійшла до редакції: 02.08.2024

Схвалено до друку: 02.10.2024

**NOOGENETIC NEUROSIS, NOODYNAMIC PROCESSES AND
SELF-REFLECTION PERSONALITY IN EXISTENTIAL ANALYSIS
AND LOGOTHERAPY**

Shcherbakova Anastasiya A.

PhD Student, Faculty of Philosophy
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Maidan Svobody, Kharkiv, Ukraine
E-mail: shcherbacova1813@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-3045>

ABSTRACT

The article studies the concept of noogenetic neurosis and noodynamics in Victor Frankl's existential analysis. The aim of the article is structural analysis of the aforementioned concepts with an account of methodological and therapeutic tasks of logotherapy and existential analysis. It reviews the authentic peculiarities of the logotherapeutic method and existential analysis considering the background of the first and the second Vienna schools of psychoanalysis and studies the principal distinctions in interpretation of the "drive" term. The analysis of the existential motivation theory in the context of existential frustration and the will to meaning is performed. The four fundamental motivational questions in their relation to existential frustration, noogenic neurosis, and healthy processes of sense creation are reviewed. The complex nature of the noogenetic neurosis is reviewed in relation to possible scenarios of existential vacuum state flow. It is reviewed on the following levels: psychic, somatic, and noetic. The purpose and the character of the noetic dimension concept are reviewed within the structural model of the psyche from existential analysis. The article also reviews the notion of categorical values and their structural place in motivation shaping and sense creation. The nature of interaction between categorical values and fundamental motivations is studied. In addition, the conceptual reconstruction of the ontological status of being-in-the-world is conducted in the context of self-transcendence.

Keywords: *noodynamic, noogenic neurosis, existential frustration, logotherapy, meaning making.*

REFERENCES

- Arendt, H. (2013). *Human Condition*. University of Chicago Press.
- Frankl, V. (2004). *On the Theory and Therapy of Mental Disorders. An Introduction to Logotherapy and Existential Analysis* / Transl. by James M. DuBois. London & New York: Brunner-Routledge.
- Hillmann, M. (2004). Viktor E. Frankl's Existential Analysis and Logotherapy. (pp. 358-372) *Handbook of Motivational Counseling*. / Ed. by W. Miles Cox and Eric Klinger.
- Kierkegaard, S. (2013). *Concluding Unscientific Postscript to Philosophical Fragments. Kierkegaard's Writings*. Vol. 12/I: Text. Ed. and trans. by Howard V. & Edna H. Hong (ebook ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Lewis, M. H. (2013). Viktor Frankl's Logotherapy. *Chicago Theological Seminary*, 31–52. URL: https://www.academia.edu/5153866/Viktor_Frankls_Logotherapy
- Tillich, P. (1954). *Love, Power, and Justice: Ontological Analysis and Ethical Applications*. Oxford University Press.

- Wong, P. T. P. (2021). Logotherapy. *Encyclopedia of Psychotherapy*. V. 2. (pp. 107–113). Trinity Western University, British Columbia, 2021.
- Wong, P. T. P. (2005). Existential and humanistic theories. In J. C. Thomas, & D. L. Segal (Eds.), *Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology* (pp. 192-211). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Lanhe, A. (2015). The Vienna School of Existential Analysis. The Search for Meaning and the Affirmation of Life. *Spiritual and Psychological Foundations of Christian Psychology. Collective Monograph*. / Edited by Hrydkovets L. M. Lviv: Skryna. P. 62–73. (In Ukrainian)
- Taylor, Ch. (2005). *Sources of the Self* / Transl. Kyiv: Dukh i litera. (In Ukrainian)
- Taylor, Ch. (2002). *Ethics of authenticity* / Transl. A. Vasylychenka. Kyiv: Dukh i litera. (In Ukrainian)
- Frankl, V. (2003). *Psychiatry and the search for meaning*. / Transl. from English by Kostenko N. L. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis004.html> (In Ukrainian)
- Frankl, V. (2005). *Dynamics and Values*. / Trans. from English. Kostenko N. L. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis002.html> (In Ukrainian)
- Frankl, V. (2016). *Man's Search for Meaning. A Psychologist in a Concentration Camp*. Kharkiv: Book Club "Family Leisure Club". (In Ukrainian)
- Shcherbakova, A. O. (2017). IMPERATIVE AND THEORY OF MIND: ETHICAL PICTURE OF THE WORLD IN THE UNDERSTANDING OF THE OTHER. *The Journal of V. N. Karaz'in Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (56), 68-72. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2017-56-11> (In Ukrainian)
- Shcherbakova, A. O. (2019). REABILITATION OF ETHICS THROUGH THE PRISM OF INDIVIDUAL BIOGRAPHY (A. MACINTYRE, H. ARENDT). *The Journal of V. N. Karaz'in Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (61), 30-37. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2019-61-4> (In Ukrainian)

Article arrived: 02.08.2024

Accepted: 02.10.2024

Як цитувати: Щербаківа, А. (2024). НООГЕНЕТИЧНИЙ НЕВРОЗ, НООДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ І САМОРЕФЛЕКСІЯ ОСОБИСТОСТІ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНОМУ АНАЛІЗІ ТА ЛОГОТЕРАПІЇ. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*, (71), 130-139. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-71-11>

In cites: Shcherbakova, A. (2024). NOOGENETIC NEUROSIS, NOODYNAMIC PROCESSES AND SELF-REFLECTION PERSONALITY IN EXISTENTIAL ANALYSIS AND LOGOTHERAPY. *The Journal of V. N. Karaz'in Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (71), 130-139. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-71-11> [In Ukrainian]